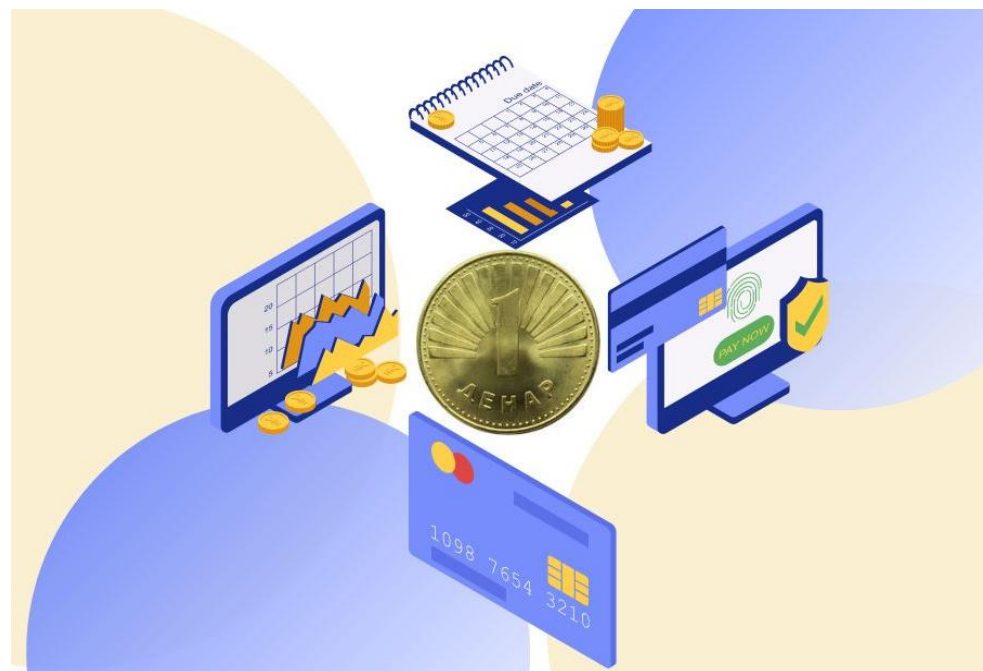

Координациско тело на финансиските регулатори за финансиска едукација и финансиска инклузија

ОСНОВНИ КОМПЕТЕНЦИИ НА ФИНАНСИСКАТА ЕДУКАЦИЈА

НАРОДНА БАНКА НА
РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Република Северна Македонија
Министерство за финансии

АГЕНЦИЈА ЗА
СУПЕРВИЗИЈА НА
ОСИГУРУВАЊЕ

КОМИСИЈА ЗА ХАРТИИ ОД ВРЕДНОСТ
НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
KOMISIJA ILETRAVJE ME VLEBIE
I ETRAVJE ME VLEBIE
SECURITIES AND EXCHANGE COMMISSION
OF THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

август 2022 година

Вовед

Основните компетенции на финансиската едукација ги опфаќаат основните знаења и вештини, ставови, мотивации и финансиски компетенции коишто што би требало да ги поседуваат лицата во различни фази од животот. Финансиите се дел од секојдневјето, и во современи услови финансиската писменост станува неопходност. Подигнувањето на свеста за финансиска писменост на поединците и нивните семејства овозможува подобра информираност при донесувањето на финансиските одлуки, а воедно и за лична и општествена финансиска благосостојба.

Рамката за финансиски компетенции според возраста на населението е поделена на два дела:

1. Рамка за финансиски компетенции за ученици од основното и од средното образование; и
2. Рамка за финансиски компетенции за возрасно население (18+).

Рамката за финансиските компетенции има *прогресивни елементи на компетентност* за секоја фаза според возраста на учениците. Во неа е прикажано со какви знаења треба да се стекне ученикот во различна возраст. За учениците од основното и од средното образование направена е поделба на компетенциите на четири возрасни групи и тоа: возраст од шест до осум години, возраст од девет до единаесет години, возраст од дванаесет до четиринаесет години и возраст од петнаесет до осумнаесет години. Прогресивниот пристап значи дека ученикот што е на возраст од петнаесет до осумнаесет години треба да ги има сите знаења во претходно дефинираните возрасни групи, како и дополнителни знаења кои се однесуваат на таа возрасна група.

Знаењето и вештините за возрасните се распоредени во две нивоа. Основното ниво ги опишува основните компетенции коишто возрасните треба да ги поседуваат, додека проширеното ниво содржи компетенции што им требаат на возрасните во зависност од нивните индивидуални потреби. Компетенциите за возрасните ги вклучуваат компетенциите за учениците од најголемата возрасна група (од петнаесет до осумнаесет години) и дополнително, компетенциите за возрасните од општото или проширеното ниво.

Клучни компоненти на рамката за финансиски компетенции се:

- **Знаењето и вештините (ЗВ)** опфаќаат стекнување на основни познавања, концепти и практични вештини на едно лице, кои напредуваат од едноставно до сложено ниво и од општо кон специфично ниво, за сегашна или идна примена.
- **Ставовите (С)** ги опфаќаат мислите, перцепциите и чувствата на едно лице и неговата склоност кон одредени видови однесување.
- **Мотивацијата (М)** ги опфаќа стимулациите за дејство на лицето на одреден начин, или барем за развивање склоност кон одредено однесување.
- **Однесувањето (О)** е крајниот исход, односно однесувањето на едно лице директно да влијае на неговата финансиска благосостојба.

Знаењето и вештините (ЗВ) опфаќаат осум теми:

1. Пари и банкарство (ПБ) - ги опфаќа улогата на парите и функционирањето на банкарскиот систем;
2. Приходи и оданочување (ПО) - ги опфаќа приходите на луѓето и обврските кон државата и општеството;
3. Финансиско планирање (ФП) - опфаќа планирање за идна употреба на парите на секое лице засебно и на семејството;
4. Штедење и инвестирање (ШИ) - опфаќа создавање заштеди и разни форми на инвестирање во финансиски инструменти;
5. Трошење и кредити (ТК) - опфаќа користење на финансиските средства со кои располагаат луѓето, како и потребата за позајмување;

6. Права и одговорности на потрошувачите (ПОП) - го опфаќа системот за заштита на потрошувачите и што претставува одговорен потрошувач;
7. Пензиска заштеда (ПЗ) - Капитално финансирано пензиско осигурување (КФПО) - опфаќа управување со средствата на членовите и на пензионираниите членови во задолжителните и доброволните пензиски фондови; и
8. Ризици и осигурување (РО) - опфаќа управување со финансиските средства и заштита од можни финансиски загуби / опасности, како што е материјална штета или телесни повреди.

Рамката за финансиски компетенции е изработена врз основа на препораките на ИНФЕ-ОЕЦД и добрите практики во светот во оваа област.

Рамката за финансиски компетенции може да ја користат различни организации и институции во земјата (финансиски регулатори, граѓански организации, приватни финансиски институции и други институции и организации) кои обезбедуваат финансиска едукација на различни возрастни групи од делокругот на нивното работење, или пошироко од областа на финансиите. Сепак, рамката за финансиски компетенции не претставува конкретна наставна програма и не пропишува конкретни теми од областа на финансиското образование. На национално ниво има усвоени стандарди за стекнување на финансиската писменост во рамки на формалното образование (основно и средно). Рамката за финансиски компетенции е наменета за даватели на образовни услуги во рамки на неформалното образование и се очекува давателите на финансиска едукација да ги следат дефинираните финансиски компетенции при изготвувањето на нивните едукативни програми за соодветните возрастни групи од областа на финансиите.

РАМКА НА ФИНАНСИСКИ КОМПЕТЕНЦИИ - УЧЕНИЦИ ОД ОСНОВНО И СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ

Прогресивни елементи на компетентност за секоја фаза според возраста на учениците

		Возраст 6 - 8	Возраст 9 - 11	Возраст 12 - 14	Возраст 15 - 18
Знаење и вештини (ЗВ)	Пари и банкарство (ПБ)	ПБ1. Ги препознаваат кованиците и книжните пари од РСМ ПБ2. Знаат да ги бројат и да ги пресметуваат кованиците и книжните пари на РСМ ПБ3. Ја препознаваат вредноста на парите	ПБ4. Ги препознаваат различните функции на парите во РСМ ПБ5. Разбираат како се врши плаќање на стоки и услуги со ковани и книжни пари	ПБ6. Ја разбираат улогата на банките и на другите финансиски институции	ПБ7. Ги познаваат различните услуги што ги обезбедуваат банките и другите финансиски институции ПБ8. Ги разбираат услугите на електронското банкарство ПБ9. Ги разбираат трошоците поврзани со различните начини на плаќање ПБ10. Познаваат различни валути и девизни курсеви за размена на валутите
	Приходи и оданочување (ПО)	ПО1. Ги препознаваат изворите на приходи и трошоци во семејството	ПО2. Разбираат зошто луѓето имаат различни приходи и трошоци ПО3. Препознаваат зошто приходите и трошоците на луѓето и на семејството може да се променат низ времето	ПО4. Ги разбираат основните поими од областа на јавните финансии ПО5. Разбираат дека образованието влијае на изборот на кариера, а повратно влијае на приходите во иднина ПО6. Разбираат што е државен буџет и можат да направат споредба со домашниот буџет (буџетот на семејството)	ПО7. Разбираат дека има разлика помеѓу бруто и нето-плата ПО8. Го разбираат функционирањето на оданочувањето ПО9. Ги распознаваат факторите коишто влијаат врз изборот на кариерата и планирањето на животот
	Финансиско планирање (ФП)	ФП1. Можат да препознаат краткорочни и долгорочни финансиски цели	ФП2. Знаат да изработат финансиски план за постигнување краткорочни цели ФП3. Ја разбираат потребата за изработка на буџет и одвојување пари за различни намени и потреби	ФП4. Знаат да изработат финансиски план за постигнување долгорочни цели ФП5. Разбираат како да ги поврзат финансиските планови со семејниот буџет	ФП6. Можат да планираат однапред за очекуваните лични трошоци што ќе настанат во блиска иднина ФП7. Разбираат како може да помогне финансиското планирање за да се постигнат животните цели
	Штедење и инвестирање (ШИ)	ШИ1. Ја препознаваат потребата за заштеда на пари	ШИ2. Опишуваат различни начини за заштедување пари ШИ3. Ја разбираат потребата од зголемување на приходите преку штедење и инвестирање	ШИ4. Разбираат што значи штедењето во банка и друга финансиска институција, што е камата и каматни стапки за штедење на краток и долг рок ШИ5. Разбираат дека инвестициите претставуваат метод за штедење	ШИ6. Ги опишуваат основните видови заштеди и инвестиции ШИ7. Објаснуваат и пресметуваат проста и сложена камата ШИ8. Ги наведуваат можните ризици и приноси на различни финансиски производи
	Трошење и кредити (ТК)	ТК1. Прават разлика помеѓу потреби и желби ТК2. Наведуваат различни видови трошоци на семејството ТК3. Објаснуваат зошто постои потреба од позајмување пари	ТК4. Ја разбираат вредноста и цената на производите и услугите ТК5. Го разбираат концептот на попуст на цените на производите и услугите ТК6. Ги разбираат финансиските обврски на должникот	ТК7. Имаат реална претстава за цените на поголем дел од стоките и услугите ТК8. Ги разбираат добрите и лошите страни на купувањето од различни извори (вклучително и купување преку интернет) ТК9. Разликуваат различни извори на позајмување и придружни трошоци при позајмувањето	ТК10. Ги наведуваат факторите коишто можат да влијаат на промената на цените на производите и услугите ТК11. Ги разбираат различните видови кредити ТК12. Разбираат која е разликата помеѓу дебитна и кредитна картичка ТК13. Ги пресметуваат каматите наплатени од банки или други финансиски институции ТК14. Знаат кои се последиците од презадолженост
	Права и одговорности на потрошувачи (ПОП)	ПОП1. Разбираат што значи одговорен потрошувач	ПОП2. Ги разбираат основните права на потрошувачот	ПОП3. Ги разбираат причините за заштита на потрошувачите	ПОП4. Ги разбираат основните права и одговорности на потрошувачите на финансиски производи ПОП5. Ја разбираат улогата и функциите на различните финансиски институции и финансиски регулатори во РСМ

	Пензиска заштеда (ПЗ) – КФПО	ПЗ1. Го разбираат значењето на поимот „пензија“	ПЗ2. Ја разбираат обврската за штедење за пензија	ПЗ3. Разбираат дека од платата се издвојуваат придонеси за пензиско и инвалидско осигурување	ПЗ4. Знаат што претставува пензиско друштво ПЗ5. Ја разбираат разликата помеѓу прв, втор и трет пензиски столб ПЗ6. Ги разбираат пензиските производи и го разбираат инвестициското портфолио на пензиските фондови ПЗ7. Ги препознаваат финансиските ризици кои влијаат на пензиската заштеда
	Ризик и осигурување (РО)	РО1. Го разбираат поимот „осигурување“ и можат да ги распознаат начините за заштита од опасности и природни непогоди	РО2. Разликуваат ситуации коишто можат да доведат до финансиска загуба, како што е материјална штета или телесна повреда	РО3. Ги разбираат вообичаените осигурителни производи РО4. Ја препознаваат улогата и значењето на осигурувањето РО5. Ги распознаваат потенцијалните ризици од купување осигурителни производи преку интернет	РО6. Ги разбираат основните функции на осигурувањето, видовите осигурителни производи, знаат да направат споредба на производите, ја разбираат улогата на друштвата за осигурување, осигурително-брокерските друштва, друштвата за застапување во осигурување, брокерите и застапниците во осигурувањето, знаат каде да се обратат за совети и помош за заштита РО7. Ги разбираат можните финансиски ризици во услови на ниска кредитоспособност РО8. Ги опишуваат потенцијалните ризици од купување преку интернет
	Ставови (С)	С1. Свесни се за трошењето во рамките на средствата со кои располагаат С2. Разбираат дека не можат да имаат сè што ќе посакаат, бидејќи имаат ограничени средства С3. Разбираат дека треба да ги одложат трошоците за да имаат повеќе средства во иднина	С4. Го разбираат значењето на парите С5. Разбираат дека учењето за финансиите може да помогне во донесувањето подобри финансиски одлуки	С6. Разбираат дека за прашања од областа на финансиите треба да се обратат до финансиските субјекти С7. Разбираат дека е полесно „да се намалат трошоците“ отколку „да се позајми за да се потроши позајменото и да се влезе во долгови“ С8. Одговорни се за управување со финансиските средства со кои располагаат С9. Препознаваат дека сите инвестиции носат одреден ризик	С10. Знаат дека е потребно активно и паметно да управуваат со парите С11. Знаат дека се одговорни за планирање на кариерата и иднината С12. Ги прошируваат своите знаења за разните финансиски производи и услуги С13. Препознаваат дека инвестициите со поголем принос носат поголем ризик за губење на вредноста С14. Го ценат значењето на финансискиот совет од стручни лица
	Мотивација (М)	М1. Имаат желба да учат за финансиите како дел од секојдневниот живот	М2. Свесни се дека штедењето сега е начин за да ги имаат или да ги потрошат средствата во иднина М3. Разбираат дека доколку се вредни ќе можат да ги постигнат планираните цели	М4. Потребно е да веруваат дека се способни да ги задоволат финансиските потреби во различни фази од животот М5. Раното планирање може да создаде повеќе опции за остварување на целите	М6. Потребно е да веруваат дека разумниот финансиски план може да помогне за планирањата на кариерата и животот во иднина
	Однесување (О)	О1. Да штедат редовно О2. Да зборуваат за парите со членовите на семејството О3. Да трошат помалку од средствата што ги имаат О4. Да ги чуваат и да се грижат за личните предмети	О5. Да одолеат на желбите и да ги контролираат искушенијата кога купуваат О6. Да ги споредат цените на производите и да ја изберат најдобрата опција за купување О7. Да постават краткорочни и долгорочни финансиски цели О8. Да издвојат пари настрана за исполнување разни финансиски цели О9. Да водат сметка за трошоците на месечно ниво	О10. Да ги намалат трошоците каде што има можност за тоа О11. Да ги прочитаат и да ги разберат условите пред да одлучат да купат нешто О12. Да позајмуваат пари само ако се во можност да ги вратат	О13. Редовно да ги ревидираат финансиските цели и буџетот О14. Да ги изберат соодветните начини на плаќање за купување стоки и услуги О15. Да ги знаат и да ги предвидуваат семејните трошоци О16. Да избегнуваат импулсивни набавки О17. Да побараат помош при лични финансиски проблеми О18. Да направат план за иднината земајќи ги предвид можните финансиски последици О19. Да изберат пат за напредок и кариера, и да ги согледаат финансиските последици

РАМКА НА ФИНАНСИСКИ КОМПЕТЕНЦИИ – ВОЗРАСНО НАСЕЛЕНИЕ (18+)

	Знаење и вештини (ЗВ) - основно ниво	Знаење и вештини (ЗВ) - проширено ниво	Ставови (С)	Мотивација (М)	Однесување (О)
Пари и банкарство (ПБ)	<p>ПБ11. Знаат што е инфлација и кои фактори имаат влијание врз инфлацијата</p> <p>ПБ12. Имаат знаења и активно ги користат услугите на е-банкарство и мобилното банкарство и ги познаваат нивните предности во споредба со класичното банкарство</p>	<p>ПБ13. Разбираат различни методи за трансфер на пари</p> <p>ПБ14. Имаат знаења за користење на дигиталните финансиски услуги</p> <p>ПБ15. Ги разбираат факторите коишто влијаат на девизниот курс на валутите</p>	<p>С15. Рационални се при избор на финансиските производи и услуги</p> <p>С16. Постапуваат критично и претпазливо при обезбедување разни финансиски производи и услуги</p>	<p>М7. Да бидат мотивирани да стекнат знаења за финансиските производи и услуги за да го подобрат донесувањето соодветни финансиски одлуки</p>	<p>О20. Ги споредуваат цените на ист вид финансиски производ или услуга кај различни финансиски субјекти</p> <p>О21. Го познаваат и ги користат електронското и мобилното банкарство</p>
Приходи и оданочување (ПО)	<p>ПО10. Го разбираат даночниот систем во РСМ</p> <p>ПО11. Ги разбираат основните форми на државна помош што им е достапна на граѓаните на РСМ</p>	<p>ПО12. Имаат познавање за висината на даночните стапки за различните видови даноци во РСМ</p> <p>ПО13. Ги разбираат различните начини на задолжување на државата</p>	<p>С17. Свесни се за трошење во рамките на своите можности</p> <p>С18. Ги разбираат предностите од остварување формален приход и на придобивките од формалната економија</p>	<p>М8. Да бидат мотивирани да разгледуваат можности за зголемување на личниот доход</p> <p>М9. Да стекнат редовни примања коишто обезбедуваат долгорочна сигурност и социјална заштита</p>	<p>О22. Ја оптимизираат употребата на личниот доход</p> <p>О23. Редовно издвојуваат дел од приходот како заштеда</p>
Финансиско планирање (ФП)	<p>ФП8. Можат да ги разликуват еднократните и периодичните трошоци</p> <p>ФП9. Можат да направат финансиски планови за постигнување долгорочни цели</p> <p>ФП10. Разбираат и објаснуваат како влијае кариерата и промените во животот врз финансиската состојба</p> <p>ФП11. Ги познаваат разните видови инвестиции и знаат како да изберат соодветна инвестиција</p>		<p>С19. Веруваат дека имаат одговорност активно да управуваат со својата иднина и сопствените финансиски средства</p> <p>С20. Свесни се дека постојано треба да го следат личниот финансиски статус и да преземаат активности за подобрување</p>	<p>М10. Да бидат во можност да постигнат финансиска благосостојба преку активно управување на личните финансиски средства</p>	<p>О24. Користат електронски алатки за редовно следење на приходите и трошоците</p> <p>О25. Го поставуваат, го следат и го ревидираат буџетот за да се увидат променливите околности</p> <p>О26. Ги утврдуваат, ги поставуваат и редовно ги прегледуваат реалните долгорочни финансиски цели</p>
Штедење и инвестирање (ШИ)	<p>ШИ9. Ги препознаваат факторите коишто влијаат на заштедата</p> <p>ШИ10. Ги разбираат основните концепти за лични инвестиции</p> <p>ШИ11. Ги разбираат факторите што влијаат на толеранцијата на ризици и целта на инвестицијата</p> <p>ШИ12. Ги разбираат надоместоците, карактеристиките и ризиците на инвестициските производи достапни за инвеститорите во РСМ</p> <p>ШИ13. Ги препознаваат главните фактори коишто влијаат на ризиците и приносите на различните финансиски производи</p> <p>ШИ14. Можат да споредуваат различни финансиски производи и да извршат правилен избор согласно со нивните потреби</p>	<p>ШИ15. Ги разбираат производите на финансиските пазари, осигурителните и пензиските производи и ги препознаваат ризиците</p> <p>ШИ16. Имаат основни познавања за економијата на однесувањето при изборот на финансиски производи</p> <p>ШИ17. Ги препознаваат детерминантите при изборот на недвижен имот за сопствена употреба или како инвестиција</p>	<p>С21. Ја ценат важноста на финансиските совети од стручни лица</p> <p>С22. Разбираат дека инвестициите со поголем принос носат и поголем ризик</p>	<p>М11. Да ги знаат придобивките од разумните инвестиции во однос на долгорочното штедење</p>	<p>О27. Избираат инвестиција соодветна на толеранцијата на ризиците и инвестициските цели и редовно ги следат</p> <p>О28. Поставуваат прашања и обезбедуваат соодветни информации за процена пред да донесат одлука за инвестиција</p> <p>О29. Знаат да го пресметаат и да го проценат реалниот поврат на заштедата и инвестицијата пред да изберат користење соодветен финансиски производ</p> <p>О30. Избираат инвестиции засновани врз анализа на факти, наместо на спекулации</p> <p>О31. Ги разликуваат инвестициите, со цел да се намали ризикот</p>

Трошење и кредити (ТК)	<p>TK15. Знаат да прават споредба на цени при купување и избор на производи со попуст со цел да ги намалат трошоците</p> <p>TK16. Разбираат дека кредитоспособноста на кредитобарателот е важна при поднесување на барањето за кредит и достапност на кредитот</p> <p>TK17. Разбираат што е ануитет (отплата на главница и камата) и знаат дека има други трошоци при користење кредит</p> <p>TK18. Разбираат дека постојат различни видови позајмувања</p> <p>TK19. Ги разбираат последиците од ненавремено исполнување на финансиските обврски</p>	<p>TK20. Го разликуваат управуваниот и планиран долг со неуправуваниот и непланиран долг</p> <p>TK21. Имаат познавања каде да побараат стручен совет кога имаат потешкотии при враќање на долгот</p>	<p>C23. Умеат да им одолеат на искушенијата при купување стоки и услуги и да ги контролираат желбите</p> <p>C24. Веруваат дека задолжувањето и долговите треба да бидат сведени на минимум и само во ситуации кога е неопходно</p>	<p>M12. Да ги зголемат приходите и заштедите за да ги задоволат личните трошоци и трошоците на семејството</p>	<p>O32. Ги минимизираат трошоците во рамки на сопствениот буџет</p> <p>O33. Навремено ги исполнуваат финансиските обврски</p> <p>O34. Ги споредуваат трошоците за позајмување од различни заемодаватели и ги избираат најсоодветните видови заеми и кредити</p>
Права и одговорности на потрошувачите (ПОП)	<p>ПОП6. Разбираат, анализираат и споредуваат различни извори на информации за финансискиот сектор</p> <p>ПОП7. Ги разбираат услугите што ги нудат финансиските посредници и како се регулирани тие</p> <p>ПОП8. Ги разбираат правата и одговорностите во врска со користењето различни финансиски производи и услуги</p>	<p>ПОП9. Ги разбираат постапките за поплаки на потрошувачите</p>	<p>C25. Поднесуваат поплаки на потрошувачите до соодветните регулаторни институции</p>	<p>M13. Да ја проценуваат веродостојноста на различните извори на информации за потрошувачите пред да донесат финансиска одлука</p>	<p>O35. Редовно ги читаат, ги проверуваат и ги толкуваат личните финансиски документи и извештаи</p> <p>O36. Бараат доверлив извор за професионален финансиски совет</p>
Пензиска заштеда (ПЗ)— КФПО	<p>ПЗ8. Свесни се за потребата од планирање на пензиската заштеда за обезбедување сигурни пензионерски денови</p> <p>ПЗ9. Ги разбираат предностите од дополнително пензиско осигурување како основа за поголем приход во вид на пензиски надоместок во старост</p> <p>ПЗ10. Го разбираат функционирањето на КФПО и предностите и ризиците на тростолбниот пензиски систем</p> <p>ПЗ11. Ги разбираат пензиските надоместоци коишто ги очекуваат од двата пензиски производа (задолжително и доброволно пензиско осигурување)</p> <p>ПЗ12. Го разбираат Извештајот за пензиска заштеда</p>	<p>ПЗ13. Ги разбираат начините за исплата на пензија и пензиски надоместок од задолжителното и доброволното пензиско осигурување (прв, втор и трет столб)</p> <p>ПЗ14. Ја разбираат инвестициската стратегија на пензиското друштво и портфолиото на пензискиот фонд</p> <p>ПЗ15. Ги препознаваат и ги разбираат ризиците при изборот на исплатата на пензискиот надоместок</p>	<p>C26. Ги разбираат предностите и разликите помеѓу еднократна исплата на средствата или повеќекратна исплата на пензискиот надоместок (пензиски ануитет, програмирани повлекувања или нивна комбинација)</p>		<p>O37. Знаат каде да се информираат за да добијат соодветен финансиски совет за финансиските производи и услуги и ги користат услугите на финансиските советници</p> <p>O38. Континуирано ги следат своите сметки и прават процена на состојбата во зависност од промените</p> <p>O39. Континуирано ги следат новостите во законската регулатива на финансиските институции и стратегиите и политиките за инвестирање</p>
Ризик и осигурување (РО)	<p>РО9. Разбираат дека различни неочекувани настани и потенцијални финансиски ризици можат да доведат до финансиски загуби</p> <p>РО10. Споредуваат различни видови осигурување што се потребни во различни ситуации</p> <p>РО11. Ги разбираат главните видови осигурителни производи и начините на заштита</p>	<p>РО12. Ги опишуваат и објаснуваат влијанијата на внатрешните и надворешните фактори врз создавањето и заштитата на средствата и богатството</p>	<p>C27. Веруваат дека постојат начини да се намали финансиското влијание при случување неочекувани настани</p>	<p>M14. Да се чувствуваат дека се безбедни со доволни резерви на пари за неочекувани и непредвидени ситуации</p>	<p>O40. Одржуваат доволна резерва на пари за неочекувани непредвидени ситуации</p> <p>O41. Користат осигурување за пренос на ризикот со цел да ги минимизираат влијанијата на финансиските загуби, се информираат за законската регулатива, стратегиските документи и политики</p>

Шифрарник

Знаење и вештини (ЗВ)

Пари и банкарство (ПБ)

- ПБ1. Ги препознаваат кованите и книжните пари од РСМ
- ПБ2. Знаат да ги бројат и да ги пресметуваат кованите и книжните пари на РСМ
- ПБ3. Ја препознаваат вредноста на парите
- ПБ4. Ги препознаваат различните функции на парите во РСМ
- ПБ5. Разбираат како се врши плаќање стоки и услуги со ковани и книжни пари
- ПБ6. Ја разбираат улогата на банките и на другите финасиски институции
- ПБ7. Ги познаваат различните услуги што ги обезбедуваат банките и другите финансиски институции
- ПБ8. Ги разбираат услугите на електронското банкарство
- ПБ9. Ги разбираат трошоците поврзани со различните начини на плаќање
- ПБ10. Познаваат различни валути и девизни курсеви за размена на валутите
- ПБ11. Знаат што е инфлација и кои фактори имаат влијание врз инфлацијата
- ПБ12. Имаат знаења и активно ги користат услугите на е-банкарство и мобилно банкарство и ги познаваат нивните предности во споредба со класичното банкарство
- ПБ13. Разбираат различни методи за трансфер на пари
- ПБ14. Имаат знаења за користење на дигиталните финансиски услуги
- ПБ15. Ги разбираат факторите коишто влијаат на девизниот курс на валутите

Приходи и оданочување (ПО)

- ПО1. Ги препознаваат изворите на приходи и трошоци во семејството
- ПО2. Разбираат зошто луѓето имаат различни приходи и трошоци
- ПО3. Препознаваат зошто приходите и трошоците на луѓето и на семејството може да се променат низ времето
- ПО4. Ги разбираат основните поими од областа на јавните финансии
- ПО5. Разбираат дека образованието влијае на изборот на кариера, а повратно влијае на приходите во иднина
- ПО6. Разбираат што е државен буџет и можат да направат споредба со домашниот буџет (буџетот на семејството)
- ПО7. Разбираат дека има разлика помеѓу бруто и нето-плата
- ПО8. Го разбираат функционирањето на оданочувањето
- ПО9. Ги распознаваат факторите коишто влијаат врз изборот на кариерата и планирањето на животот
- ПО10. Го разбираат даночниот систем во РСМ
- ПО11. Ги разбираат основните форми на државна помош што им е достапна на граѓаните на РСМ
- ПО12. Имаат познавање за висината на даночните стапки за различните видови даноци во РСМ
- ПО13. Ги разбираат различните начини на задолжување на државата

Финансиско планирање (ФП)

- ФП1. Можат да препознаат краткорочни долгорочни финансиски цели
- ФП2. Знаат да изработат финансиски план за постигнување краткорочни цели
- ФП3. Ја разбираат потребата за изработка на буџет и одвојување пари за различни намени и потреби
- ФП4. Знаат да изработат финансиски план за постигнување долгорочни цели
- ФП5. Разбираат како да ги поврзат финансиските планови со семејниот буџет
- ФП6. Можат да планираат однапред за очекуваните лични трошоци што ќе настанат во блиска иднина
- ФП7. Разбираат како може да помогне финансиското планирање за да се постигнат животните цели
- ФП8. Можат да ги разликуват еднократните и периодичните трошоци
- ФП9. Можат да направат финансиски планови за постигнување долгорочни цели
- ФП10. Разбираат и објаснуваат како влијае кариерата и промените во животот врз финансиската состојба
- ФП11. Ги познаваат разните видови инвестиции и знаат како да изберат соодветна инвестиција

Штедење и инвестирање (ШИ)

- ШИ1. Ја препознаваат потребата за заштеда на пари
- ШИ2. Опишуваат различни начини за заштеда на пари
- ШИ3. Ја разбираат потребата од зголемување на приходите преку штедење и инвестирање
- ШИ4. Разбираат што значи штедењето во банка и друга финансиска институција, што е камата и каматни стапки за штедење на краток и долг рок
- ШИ5. Разбираат дека инвестициите претставуваат метод за штедење
- ШИ6. Ги опишуваат основните видови заштеди и инвестиции
- ШИ7. Објаснуваат и пресметуваат проста и сложена камата
- ШИ8. Ги наведуваат можните ризици и приноси на различни финансиски производи
- ШИ9. Ги препознаваат факторите коишто влијаат на заштедата
- ШИ10. Ги разбираат основните концепти за лични инвестиции
- ШИ11. Ги разбираат факторите што влијаат на толеранцијата на ризици и целта на инвестицијата
- ШИ12. Ги разбираат надместоците, карактеристиките и ризиците на инвестициските производи достапни за инвеститорите во РСМ
- ШИ13. Ги препознаваат главните фактори коишто влијаат на ризиците и приносите на различните финансиски производи
- ШИ14. Можат да споредуваат различни финансиски производи и да извршат правилен избор согласно нивните потреби
- ШИ15. Ги разбираат производите на финансиските пазари, осигурителните и пензиските производи и ги препознаваат ризиците
- ШИ16. Имаат основни познавања за економијата на однесувањето при изборот на финансиски производи
- ШИ17. Ги препознаваат детерминантите при изборот на недвижен имот за сопствена употреба или како инвестиција

Трошење и кредити (ТК)

- ТК1. Прават разлика помеѓу потреби и желби
- ТК2. Наведуваат различни видови трошоци на семејството
- ТК3. Објаснуваат зошто постои потреба од позајмување пари
- ТК4. Ја разбираат вредноста и цената на производите и услугите
- ТК5. Го разбираат концептот на попуст на цените на производите и услугите
- ТК6. Ги разбираат финансиските обврски на должникот
- ТК7. Имаат реална претстава за цените на поголем дел од стоките и услугите
- ТК8. Ги разбираат добрите и лошите страни на купувањето од различни извори (вклучително и купување преку интернет)
- ТК9. Разликуваат различни извори на позајмување и придружни трошоци при позајмувањето
- ТК10. Ги наведуваат факторите коишто можат да влијаат на промената на цените на производите и услугите
- ТК11. Ги разбираат различните видови кредити
- ТК12. Разбираат која е разликата помеѓу дебитна и кредитна картичка
- ТК13. Ги пресметуваат каматите наплатени од банки или други финансиски институции
- ТК14. Знаат кои се последиците од презадолженост
- ТК15. Знаат да прават споредба на цени при купување и избор на производи со попуст со цел да ги намалат трошоците
- ТК16. Разбираат дека кредитоспособноста на кредитобарателот е важна при поднесување на барањето за кредит и достапност на кредитот
- ТК17. Разбираат што е ануитет (отплата на главница и камата) и знаат дека има други трошоци при користење кредит
- ТК18. Разбираат дека постојат различни видови позајмувања
- ТК19. Ги разбираат последиците од ненавремено исполнување на финансиските обврски
- ТК20. Го разликуваат управуваниот и планиран долг со неуправуваниот и непланиран долг
- ТК21. Имаат познавања каде да побараат стручен совет кога имаат потешкотии при враќање на долгот

Права и одговорности на потрошувачите (ПОП)

- ПОП1. Разбираат што значи одговорен потрошувач
- ПОП2. Ги разбираат основните права на потрошувачот
- ПОП3. Ги разбираат причините за заштита на потрошувачите
- ПОП4. Ги разбираат основните права и одговорности на потрошувачите на финансиски производи
- ПОП5. Ја разбираат улогата и функциите на различните финансиски институции и финансиски регулатори во РСМ
- ПОП6. Разбираат, анализираат и споредуваат различни извори на информации за финансискиот сектор
- ПОП7. Ги разбираат услугите што ги нудат финансиските посредници и како се регулирани тие
- ПОП8. Ги разбираат правата и одговорностите во врска со користењето различни финансиски производи и услуги
- ПОП9. Ги разбираат постапките за поплаки на потрошувачите

Пензиска заштеда (ПЗ) – Капитално финансирано пензиско осигурување (КФПО)

- ПЗ1. Го разбираат значењето на поимот „пензија“
- ПЗ2. Ја разбираат обврската за штедење за пензија
- ПЗ3. Разбираат дека од платата се издвојуваат придонеси за пензиско и инвалидско осигурување
- ПЗ4. Знаат што претставува пензиско друштво
- ПЗ5. Ја разбираат разликата помеѓу прв, втор и трет пензиски столб
- ПЗ6. Ги разбираат пензиските производи и го разбираат инвестициското портфолио на пензиските фондови
- ПЗ7. Ги препознаваат финансиските ризици кои влијаат на пензиската заштеда
- ПЗ8. Свесни се за потребата од планирање на пензиската заштеда за обезбедување сигурни пензионерски денови
- ПЗ9. Ги разбираат предностите од дополнително пензиско осигурување како основа за поголем приход во вид на пензиски надоместок во старост
- ПЗ10. Го разбираат функционирањето на КФПО и предностите и ризиците на трестолбниот пензиски систем
- ПЗ11. Ги разбираат пензиските надоместоци коишто ги очекуваат од двата пензиски производа (задолжително и доброволно пензиско осигурување)
- ПЗ12. Го разбираат Извештајот за пензиска заштеда
- ПЗ13. Ги разбираат начините за исплата на пензијата и пензиски надоместок од задолжителното и доброволното пензиско осигурување (прв, втор и трет столб)
- ПЗ14. Ја разбираат инвестициската стратегија на пензиското друштво и портфолиото на пензискиот фонд
- ПЗ15. Ги препознаваат и ги разбираат ризиците при изборот на исплатата на пензискиот надоместок

Ризици и осигурување (РО)

- РО1. Го разбираат поимот „осигурување“ и можат да ги распознаат начините за заштита од опасности и природни непогоди
- РО2. Разликуваат ситуации коишто можат да доведат до финансиска загуба, како што е материјална штета или телесна повреда
- РО3. Ги разбираат вообичаените осигурителни производи
- РО4. Ја препознаваат улогата и значењето на осигурувањето
- РО5. Ги разликуваат потенцијалните ризици од купување на осигурителните производи преку интернет
- РО6. Ги разбираат основните функции на осигурувањето и видовите осигурителни производи и знаат да направат споредба на производите, ја разбираат улогата на друштвата за осигурување, осигурително-брокерски друштва, друштвата за застапување во осигурувањето, брокерите и застапниците во осигурувањето, знаат каде да се обратат за совети и помош за заштита
- РО7. Ги разбираат можните финансиски ризици во услови на ниска кредитоспособност
- РО8. Ги опишуваат потенцијалните ризици од купување преку интернет
- РО9. Разбираат дека различни неочекувани настани и потенцијални финансиски ризици можат да доведат до финансиски загуби
- РО10. Споредуваат различни видови осигурување што се потребни во различни ситуации
- РО11. Ги разбираат главните видови осигурителни производи и начините на заштита
- РО12. Ги опишуваат и ги објаснуваат влијанијата на внатрешните и надворешните фактори врз создавањето и заштитата на средствата и богатството

Ставови (С)

- С1. Свесни се за трошењето во рамките на средствата со кои располагаат
- С2. Разбираат дека не можат да имаат сè што ќе посакаат, бидејќи имаат ограничени средства
- С3. Разбираат дека треба да ги одложат трошоците за да имаат повеќе средства во иднина
- С4. Го разбираат значењето на парите
- С5. Разбираат дека учењето за финансиите може да помогне во донесувањето подобри финансиски одлуки
- С6. Разбираат дека за прашања од областа на финансиите потребно е да се обратат до финансиските субјекти
- С7. Разбираат дека е полесно „да се намалат трошоците“ отколку „да се позајми за да се потроши позајменото и да се влезе во долгови“
- С8. Одговорни се за управување со финансиските средства со кои располагаат
- С9. Препознаваат дека сите инвестиции носат одреден ризик
- С10. Знаат дека е потребно активно и паметно да управуваат со парите
- С11. Знаат дека се одговорни за планирање на кариерата и иднината
- С12. Ги прошируваат своите знаења за разните финансиски производи и услуги
- С13. Препознаваат дека инвестициите со поголем принос носат поголем ризик за губење на вредноста
- С14. Го ценат значењето на финансискиот совет од стручни лица
- С15. Рационални се при изборот на финансиски производи и услуги
- С16. Постапуваат критично и претпазливо при обезбедување разни финансиски производи и услуги
- С17. Свесни се за трошење во рамките на своите можности
- С18. Ги разбираат предностите од остварување на формален приход и бенифициите на формалната економија

- C19. Веруваат дека имаат одговорност активно да управуваат со својата иднина и сопствените финансиски средства
- C20. Свесни се дека постојано треба да го следат личниот финансиски статус и да преземаат активности за подобрување
- C21. Ја ценат важноста на финансиските совети од стручни лица
- C22. Разбираат дека инвестициите со поголем принос носат и поголем ризик
- C23. Умеат да им одолеат на искушенијата при купување стоки и услуги и да ги контролираат желбите
- C24. Веруваат дека задолжувањето и долговите треба да бидат сведени на минимум и само во ситуации кога е неопходно
- C25. Поднесуваат оплаки на потрошувачите до соодветните регулаторни институции
- C26. Ги разбираат предностите и разликите помеѓу еднократна исплата на средствата или повеќекратна исплата на пензискиот надоместок (пензиски ануитет, програмирани повлекувања или комбинација од истите)
- C27. Веруваат дека постојат начини да се намали финансиското влијание при случување на неочекувани настани

Мотивација (М)

- M1. Имаат желба да учат за финансиите како дел од секојдневниот живот
- M2. Свесни се дека штедењето сега, е начин за да ги имаат или потрошат средствата во иднина
- M3. Разбираат дека доколку се вредни ќе можат да ги постигнат планираните цели
- M4. Потребно е да веруваат дека се способни да ги задоволат финансиските потреби во различни фази од животот
- M5. Раното планирање може да создаде повеќе опции за остварување на целите
- M6. Потребно е да веруваат дека разумен финансиски план може да помогне да се постигнат планирањата за кариера и животот во иднина
- M7. Да бидат мотивирани да стекнат знаења за финансиските производи и услуги за да го подобрат донесувањето на соодветни финансиски одлуки
- M8. Да бидат мотивирани да разгледуваат можности за зголемување на личниот доход
- M9. Да стекнат редовни примања коишто обезбедуваат долгорочна сигурност и социјална заштита
- M10. Да бидат во можност да постигнат финансиска благосостојба преку активно управување на личните финансиски средства
- M11. Да ги знаат придобивките од разумните инвестиции во однос на долгорочното штедење
- M12. Да ги зголемат приходите и заштедите за да ги задоволат личните трошоци и трошоците на семејството
- M13. Да ја проценуваат веродостојноста на различните извори на информации за потрошувачите пред да донесат финансиска одлука
- M14. Да се чувствуваат дека се безбедни со доволно резерви на пари за неочекувани и непредвидени ситуации

Однесување (О)

- O1. Да штедат редовно
- O2. Да зборуваат за парите со членовите на семејството
- O3. Да трошат помалку од средствата што ги имаат
- O4. Да ги чуваат и да се грижат за личните предмети
- O5. Да одолеат на желбите и да ги контролираат искушенијата кога купуваат
- O6. Да ги споредат цените на производите и да ја изберат најдобрата опција за купување
- O7. Да постават краткорочни и долгорочни финансиски цели
- O8. Да издвојат пари настрана за исполнување на разни финансиски цели
- O9. Да водат сметка за трошоците на месечно ниво
- O10. Да ги намалат трошоците каде што има можност за тоа
- O11. Да ги прочитаат и да ги разберат условите пред да одлучат да купат нешто
- O12. Да позајмуваат пари само ако се во можност да ги вратат
- O13. Редовно да ги ревидираат финансиските цели и буџетот
- O14. Да ги изберат соодветните начини на плаќање за купување стоки и услуги
- O15. Да ги знаат и да ги предвидуваат семејните трошоци
- O16. Да избегнуваат импулсивни набавки
- O17. Да побараат помош при лични финансиски проблеми
- O18. Да направат план за иднината земајќи ги предвид можните финансиски последици
- O19. Да изберат пат за напредок и кариера, и да ги согледаат финансиските последици
- O20. Споредуваат цени на ист вид финансиски производ или услуга кај различни финансиски субјекти
- O21. Го познаваат и го користат електронското и мобилното банкарство
- O22. Ја оптимизираат употребата на личниот доход
- O23. Редовно издвојуваат дел од приходот како заштеда
- O24. Користат електронски алатки за редовно следење на приходите и трошоците
- O25. Го поставуваат, го следат и го ревидираат буџетот за да се увидат променливите околности

- O26. Ги утврдуваат, ги поставуваат и редовно ги прегледуваат реалните долгорочни финансиски цели
- O27. Избираат инвестиција соодветна на толеранцијата на ризиците и инвестициските цели и редовно ги следат
- O28. Поставуваат прашања и обезбедуваат соодветни информации за процена пред да донесат одлука за инвестиција
- O29. Знаат да го пресметаат и да го проценат реалниот поврат на заштедата и инвестицијата пред да изберат користење соодветен финансиски производ
- O30. Избираат инвестиции засновани на анализа на факти, наместо на шпекулации
- O31. Ги разликуваат инвестициите, со цел да се намали ризикот
- O32. Ги минимизираат трошоците во рамки на сопствениот буџет
- O33. Навремено ги исполнуваат финансиските обврски
- O34. Ги споредуваат трошоците за позајмување од различни заемодаватели и ги избираат најсоодветните видови заеми и кредити
- O35. Редовно ги читаат, ги проверуваат и ги толкуваат личните финансиски документи и извештаи
- O36. Бараат доверлив извор за професионален финансиски совет
- O37. Знаат каде да се информираат за да добијат соодветен финансиски совет за финансиските производи и услуги и ги користат услугите на финансиските советници
- O38. Континуирано ги следат своите сметки и прават процена на состојбата во зависност од промените
- O39. Континуирано ги следат новостите во законската регулатива на финансиските институции и стратегиите и политиките за инвестирање
- O40. Одржуваат доволна резерва на пари за неочекувани непредвидени ситуации
- O41. Користат осигурување за пренос на ризикот со цел да ги минимизираат влијанијата на финансиските загуби, се информираат за законската регулатива, стратегиските документи и политики